

Research Paper

Reconstructing identity and cultural resistance in Bakhtiyar Ali's symbolic narratives: from colonial history to alternative collective memory**Khosro Sina**

Assistant Professor, Department of Cinema, Faculty of Art and Architecture, University of Kurdistan, Kurdistan, Iran

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.143423.1719>

Received: April 7, 2025

Accepted: October 17, 2025

Available Online: June 22, 2026

Keywords: Kurdish literature; collective memory; magical realism; postcolonial criticism; cultural resistance; Bakhtiyar Ali**Abstract**

Minority literature—particularly in postcolonial contexts and oppressed societies—has often served as one of the most important tools for preserving collective memory and reconstructing cultural identity. Within this framework, Bakhtiyar Ali's works stand out as key exemplars: through magical realism, multilayered narrative structures, and rich symbolism, they become arenas for challenging official historical narratives and reconstructing collective memory. This interdisciplinary study analyzes the foundational role of these works in representing and reinforcing cultural identity and resistance, and asks: How can Bakhtiyar Ali's narratives and conceptual strategies elevate marginalized identities from the position of victimhood to that of active agency? The theoretical framework is grounded in the sociology of literature, postcolonial criticism, and theories of memory, and the research relies on a qualitative and interpretive methodology. Findings reveal that Ali, by drawing on central cultural symbols and creating heterotopic spaces, challenges dominant narratives and breaks linear conceptions of time, enabling redefinition of identity and recovery of silenced voices. Love as a political act, the body as an archive of trauma, and music as an anti-colonial discourse emerge as central strategies of resistance in his works. This research shows that Ali's novels reflect the aesthetics of resistance within Kurdish literature, while simultaneously engaging in a transnational dialogue with global postcolonial literature, highlighting the power of literature to reconstruct imagined worlds as a political act.

Sina, Kh. (2025). Reconstructing identity and cultural resistance in Bakhtiyar Ali's symbolic narratives: from colonial history to alternative collective memory. *Sociology of Culture and Art*, 8 (2), 63-74.

Corresponding author: Khosro Sina**Address:** Department of Cinema, Faculty of Art and Architecture, University of Kurdistan, Kurdistan, Iran**Email:** khosro.sina@uok.ac.ir

Extended Abstract

1- Introduction

Kurdish literature, deeply rooted in the historical, cultural, and political experiences of the Kurdish people, has long served as a repository for collective memory and a vehicle for cultural resistance. Within this tradition, Bakhtiyar Ali emerges as a pivotal figure whose works intertwine magical realism, multi-layered narratives, and postcolonial critique to challenge hegemonic historiographies. His three major novels—*The Last Pomegranate of the World* (2002), *The City of White Musicians* (2006), and *The Sunset of the Butterfly* (1998)—not only depict the suffering, exile, and struggles of the Kurds but also reimagine identity through symbolic motifs such as the pomegranate, music, and the butterfly. These symbolic structures operate as narrative instruments for reconstructing marginalized histories and identities in the face of erasure. This study adopts an interdisciplinary perspective, integrating collective memory theory, magical realism, and postcolonial criticism, to investigate how Ali's fiction functions as both an aesthetic and political act. Through textual analysis, it aims to elucidate the ways in which his narratives resist dominant discourses, preserve cultural memory, and contribute to the global canon of resistance literature. By foregrounding Ali's narrative strategies, the research underscores the potential of literature to reclaim suppressed voices and reconfigure collective identity in postcolonial contexts.

2- Methods

This qualitative, interdisciplinary study employs a combination of qualitative content analysis, narratology, and postcolonial critique to examine Ali's three selected novels. Texts were subjected to open, axial, and selective coding following Corbin and Strauss (2014), enabling the extraction of key thematic and symbolic patterns. The analytical framework integrates Halbwachs' (1992) concept of collective memory, Bhabha's (1994) notion of the "third space," and Bowers' (2004) theorization of magical realism as a strategy for reclaiming suppressed histories. Close readings focused on narrative structure, symbolic motifs, and representations of cultural resistance. The analysis was facilitated by MAXQDA software for organizing codes and themes, while reflective memos helped minimize researcher bias. Comparative thematic analysis across the novels identified convergences and divergences in narrative strategies and symbolic configurations, thereby situating the works within both Kurdish literary tradition and the global postcolonial discourse. Triangulation between theoretical frameworks,

textual evidence, and secondary literature enhanced the validity of interpretations.

3- Findings

The analysis reveals that each of Ali's novels deploys distinct symbolic and narrative strategies to represent Kurdish identity and cultural resistance:

The Last Pomegranate of the World employs the pomegranate as a central metaphor for collective memory, its fractured surface signifying historical wounds. Through a non-linear narrative structure and magical realist elements, the novel constructs "heterotopic" spaces (Foucault, 1986) where suppressed histories surface, resisting the homogenizing narratives of dominant powers.

The Sunset of the Butterfly situates the body as an archive of trauma, juxtaposing the necessity of remembering with the psychological need for forgetting. Love is reimagined as an act of political resistance, while liminal "sunset" spaces function as sites for potential redemption and identity reconstruction.

The City of White Musicians transforms music into a postcolonial counter-discourse, restoring the voices of the marginalized. The eponymous city operates as a paradoxical space of both preservation and erasure, foregrounding the tension between cultural survival and the risk of identity loss. The novel also engages with transitional justice, emphasizing communal agency in redefining identity beyond state-sanctioned narratives.

Across the trilogy, recurring strategies emerge: the creation of symbolic spaces that disrupt linear historiography, the embedding of cultural motifs within magical realist frameworks, and the transformation of marginalized identity from a position of victimhood to one of active resistance. By aligning these strategies with global postcolonial literature, Ali's works reposition Kurdish narratives within a transnational literary dialogue on identity, power, and cultural endurance.

4- Discussion & Conclusion

Ali's novels exemplify the fusion of aesthetic innovation and political engagement in Kurdish literature. Through symbolic motifs such as the pomegranate, the butterfly's body, and music, his works redistribute the "sensible" (Rancière, 2004), repositioning peripheral experiences at the center of cultural discourse. The deployment of heterotopias offers alternative narrative geographies where memory is preserved, identities are renegotiated, and resistance is enacted. This spatial strategy distinguishes his work from other postcolonial literatures by grounding resistance in both local cultural imaginaries and collective political agency.

Reconstructing identity and cultural resistance in Bakhtiyar Ali's symbolic narratives: Ffrom colonial history to alternative collective memory

Furthermore, the ethical dimension of tragedy in his narratives—rooted in Nietzsche's concept of tragic morality—presents suffering not merely as loss but as a generative force for meaning-making and cultural continuity. His manipulation of "fluid time" destabilizes linear historical frameworks, enabling cyclical reinterpretations of resistance that counter hegemonic historiography. The centrality of the body, particularly in *The Sunset of the Butterfly*, expands the scope of resistance to include gendered and embodied dimensions, aligning with broader feminist and decolonial perspectives in postcolonial studies.

In situating Ali's works alongside canonical postcolonial texts such as Márquez's *One Hundred Years of Solitude* and Salih's *Season of Migration to the North*, the study underscores the transnational resonance of Kurdish narratives. These novels demonstrate that local struggles for cultural survival are inseparable from global conversations on

identity and power. Ultimately, Ali's fiction reaffirms literature's capacity to function simultaneously as a space for cultural preservation, political critique, and imaginative world-making, positioning Kurdish literature as a vital contributor to the global corpus of resistance writing.

5-Funding

This research received no external funding.

6-Authors' Contributions

The sole author was responsible for conceptualization, methodology, analysis, and writing.

7-Conflict of Interests

The author declares no conflict of interest.

8-Acknowledgments

This study acknowledges inspiration from Kurdish literary traditions and the works of Bakhtiar Ali. I appreciate the assistance of Ms. Neda Saidi in matching the in-text citations with the novels.

مقاله پژوهشی

باز آفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین

خسرو سینا

استادیار گروه سینما، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه کردستان، کردستان، ایران

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.143423.1719>

چکیده

ادبیات اقلیت به‌ویژه در بسترهای پسااستعماری و جوامع تحت ستم، اغلب به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای حفظ حافظه جمعی و بازآفرینی هویت فرهنگی عمل کرده است در این چارچوب، آثار بختیار علی به‌عنوان نمونه‌ای برجسته، با به‌کارگیری رئالیسم جادویی، ساختارهای روایی چندلایه و نمادپردازی غنی، به عرصه‌ای برای به چالش کشیدن روایت‌های رسمی تاریخ و بازسازی حافظه جمعی بدل شده‌اند. این پژوهش، با رویکردی میان‌رشته‌ای، به تحلیل نقش بنیادین این آثار در بازنمایی و تقویت هویت و مقاومت فرهنگی می‌پردازد و می‌پرسد: آثار بختیار علی چگونه می‌توانند از طریق راهبردهای روایی و مفهومی خود، هویت حاشیه‌نشینان را از جایگاه قربانی به کنشگری فعال ارتقا دهند؟ چارچوب نظری پژوهش بر مفاهیم جامعه‌شناسی ادبیات، نقد پسااستعماری و نظریه‌های حافظه استوار است و از روش تحلیل کیفی و تفسیری بهره می‌برد. یافته‌ها نشان می‌دهد که علی با بهره‌گیری از نمادهای فرهنگی محوری و خلق دگر مکان‌ها (هتروتوپیا)، روایت‌های رسمی را به چالش کشیده و با درهم شکستن زمان خطی، امکان بازتعریف هویت و بازیابی صداها و خاموش شده را فراهم می‌آورد. عشق به‌مثابه کنشی سیاسی، بدن به‌عنوان بایگانی تروما و موسیقی به‌عنوان گفتمانی ضد استعماری از راهبردهای کلیدی مقاومت در این آثار هستند. این مطالعه نشان می‌دهد که آثار علی نه تنها بازتاب زیبایی‌شناسی مقاومت در ادبیات کردی‌اند، بلکه گفت‌وگویی فراملی با ادبیات پسااستعماری جهان برقرار می‌کنند و توان ادبیات را در بازسازی جهان‌های خیالی به‌عنوان کنشی سیاسی برجسته می‌سازند.

تاریخ دریافت: ۱۸ فروردین ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۲۵ مهر ۱۴۰۴

تاریخ انتشار: ۱ تیر ۱۴۰۴

واژه‌های کلیدی: ادبیات کردی؛ مقاومت فرهنگی؛ حافظه جمعی؛ رئالیسم جادویی؛ نقد پسااستعماری؛ بختیار علی

استناد: سینا، خسرو (۱۴۰۵). بازآفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۲)، ۶۳-۷۴.

* نویسنده مسئول: خسرو سینا

نشانی: استادیار گروه سینما، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه کردستان، کردستان، ایران

پست الکترونیکی: khosro.sina@uok.ac.ir

۱- مقدمه و بیان مسئله

ادبیات کردی، به‌عنوان یکی از غنی‌ترین حوزه‌های ادبی خاورمیانه، آینه‌ای از تجربه‌های تاریخی، فرهنگی و اجتماعی مردمان کرد است که در بستر جنگ، تبعید و سرکوب شکل گرفته‌اند. در این میان، آثار بختیار علی با تلفیق رئالیسم جادویی، روایت‌های چندلایه و نقد گفتمان‌های قدرت، نقش محوری در بازنمایی هویت کردی و مقاومت در برابر تحریف تاریخ ایفا می‌کنند. سه رمان کلیدی او، «آخرین انار دنیا»، «شهر نوازندگان سفید» و «غروب پروانه»، نه تنها روایت‌هایی از رنج و مبارزه‌ی کردها ارائه می‌دهند، بلکه با خلق فضاهای خیالی و نمادهای فرهنگی مانند انار، موسیقی و پروانه، امکان بازتعریف هویت و تاریخ را در برابر روایت‌های رسمی فراهم می‌سازند. این آثار، با بهره‌گیری از ساختارهای روایی غیرخطی، تجربه‌های ناگفتنی جمعی را به زبانی شاعرانه و مقاومتی بیان می‌کنند. مطالعه‌ی این رمان‌ها از منظری میان‌رشته‌ای که حافظه‌ی جمعی، رئالیسم جادویی و نقد پسااستعماری را در هم می‌آمیزد، می‌تواند درک عمیق‌تری از نقش ادبیات در بازسازی هویت‌های حاشیه‌ای ارائه دهد. این پژوهش با تمرکز بر این سه رمان، به دنبال تبیین چگونگی بازنمایی مقاومت فرهنگی و هویت کردی در برابر فراموشی تاریخی است.

این پژوهش بر سه چارچوب نظری اصلی استوار است: حافظه‌ی جمعی، رئالیسم جادویی و نقد پسااستعماری. حافظه‌ی جمعی، به‌عنوان مجموعه‌ای از خاطرات مشترک که هویت یک گروه را شکل می‌دهند، ابزاری برای حفظ گذشته در برابر تلاش‌های سیستماتیک برای محو آن است. این مفهوم که بر پیوند میان خاطرات فردی و جمعی تأکید دارد، امکان بازسازی هویت کردی را از طریق روایت‌های ادبی فراهم می‌کند. رئالیسم جادویی، با درهم آمیختن واقعیت و خیال، فضایی برای بیان تجربه‌های سرکوب‌شده ایجاد می‌کند و به نویسندگان اجازه می‌دهد تاریخ‌های تحریف‌شده را از منظر حاشیه بازنویسی کنند. این سبک که در ادبیات خاورمیانه به‌عنوان راهبردی برای مقاومت فرهنگی شناخته می‌شود، در آثار بختیار علی نقشی محوری دارد. نقد پسااستعماری، با تمرکز بر گفتمان‌های قدرت و بازنمایی هویت‌های حاشیه‌ای، چارچوبی برای تحلیل مقاومت در برابر روایت‌های رسمی ارائه می‌دهد. این رویکرد که به بررسی تأثیرات استعمار بر فرهنگ و حافظه می‌پردازد، آثار بختیار علی را به گفتمان‌های جهانی ادبیات پسااستعماری پیوند می‌زند. تلفیق این چارچوب‌ها، امکان تحلیل جامعی از نقش ادبیات در بازآفرینی هویت و مقاومت را فراهم می‌سازد. تاریخ کردها اغلب تحت تأثیر گفتمان‌های هژمونیک و استعماری به حاشیه رانده شده یا تحریف گردیده است. این تحریف که با سرکوب صداهای بومی و بازنویسی تاریخ از منظر قدرت‌های مسلط همراه بوده، هویت فرهنگی کردها را در معرض فراموشی قرار داده است. در این میان، ادبیات به‌عنوان ابزاری قدرتمند برای احیای حافظه‌ی جمعی و بازسازی هویت عمل می‌کند. آثار بختیار علی، با بهره‌گیری از رئالیسم جادویی و روایت‌های چندگانه، تجربه‌های ناگفتنی کردها را بازنمایی کرده و روایت‌های بدیلی در برابر تاریخ رسمی ارائه می‌دهند. باین‌حال، تحلیل‌های موجود اغلب به جنبه‌های زبانی یا موضوعی این آثار محدود مانده و کمتر به تلفیق چارچوب‌های نظری مانند حافظه‌ی جمعی، روایت‌شناسی و نقد پسااستعماری پرداخته‌اند. این محدودیت، ضرورت بررسی عمیق‌تر این رمان‌ها را از منظری میان‌رشته‌ای برجسته می‌کند. علاوه بر این، فقدان مطالعات تطبیقی با ادبیات پسااستعماری جهانی، خلئی است که نیاز به پر شدن دارد تا جایگاه ادبیات کردی در گفتمان‌های جهانی روشن شود.

هدف این پژوهش، تحلیل نقش ادبیات بختیار علی در بازنمایی حافظه‌ی جمعی، بازآفرینی هویت فرهنگی و مقاومت در برابر روایت‌های رسمی تاریخ است. این مطالعه با تمرکز بر سه رمان «آخرین انار دنیا»، «شهر نوازندگان سفید» و «غروب پروانه»، به دنبال تبیین چگونگی استفاده از رئالیسم جادویی و نمادهای فرهنگی برای احیای هویت کردی در بستری جهانی است. پرسش‌های پژوهش عبارت‌اند از «حافظه‌ی جمعی در آثار بختیار علی چگونه بازنمایی می‌شود و چه نقشی در حفظ هویت کردی ایفا می‌کند؟»، «رئالیسم جادویی چگونه به بازآفرینی هویت فرهنگی کردها در برابر سرکوب کمک می‌کند؟» و «آثار بختیار علی چگونه با به چالش کشیدن گفتمان‌های رسمی، به مقاومت در برابر تحریف تاریخ یاری می‌رسانند؟». این پرسش‌ها، با هدایت تحلیل به‌سوی بررسی ساختارهای روایی، نمادهای فرهنگی و گفتمان‌های مقاومتی، چارچوبی برای فهم عمیق‌تر نقش ادبیات کردی در بازنمایی هویت و تاریخ فراهم می‌کنند. این پژوهش، با ارائه‌ی رویکردی جامع، نه تنها به مسائل محلی کردستان، بلکه به پرسش‌های جهانی در حوزه‌ی هویت، قدرت و مقاومت پاسخ می‌دهد.

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱- پیشینه تجربی

ادبیات کردی به‌عنوان یکی از حوزه‌های شاخص مطالعات فرهنگی و هویتی، همواره مجالی برای بازنمایی تجارب تاریخی، فرهنگی و سیاسی کردها بوده است. آثار بختیار علی، نویسنده برجسته کرد، به دلیل ترکیب متمایز رئالیسم جادویی با پرداخت‌های دقیق به موضوعات

هویتی و تاریخی، محور پژوهش‌های متعددی قرار گرفته‌اند که هر یک از منظرهای گوناگون به موضوعاتی همچون حافظه جمعی، مقاومت فرهنگی و بازنمایی هویت پرداخته‌اند.

برواسی (۱۴۰۲) در مقاله‌ی خود تحت عنوان «واکاوی روان‌شناختی انسانیت‌زدایی در رمان بندر فیلی» با تمرکز بر تحلیل روان‌شناختی فضاسازی‌های مرتبط با انسانیت‌زدایی، به بررسی تأثیرات این پدیده بر هویت فردی و جمعی پرداخته است. وی نشان داده است که این رمان به‌عنوان بستری مهم برای بیان تجربه‌های تاریخی و روانی، نقش بسزایی در بازنمایی حافظه تاریخی و مقاومت فرهنگی ایفا می‌کند. این پژوهش زمینه‌ای قابل توجه برای استمرار بحث حافظه جمعی در ادبیات کردی فراهم ساخته و بر اهمیت ادبیات در حفظ و انتقال این حافظه تأکید دارد (برواسی، ۱۴۰۲).

احمدی‌فر و نوربخش (۱۴۰۳) با به‌کارگیری نظریه گفتگویی باختین^۱، تعامل و رویارویی «دیگری» را در آثار «داریاس» و «لاشه‌ها» بررسی کرده و دیالوگ فرهنگی و هویتی را در متن این آثار واکاوی کرده‌اند. این رویکرد نظری که بر چندصدایی و تعامل حساس است، کمک تعیین‌کننده‌ای در درک سازوکارهای بازسازی هویت در متون کردی به‌ویژه در مواجهه با روایت‌های رسمی و هژمونیک ارائه می‌دهد و ساختارهای گفتگویی آثار بختیار علی را که بازتاب‌دهنده حافظه جمعی و مقاومت فرهنگی هستند، عمیق‌تر می‌فهماند (احمدی‌فر و نوربخش، ۱۴۰۳).

شوهانی و حسینی (۱۴۰۰) از مسیر تحلیل گفتمان انتقادی به بازنمایی جنسیت در رمان «غروب پروانه» پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که چگونه رمان با بازتعریف نقش‌های جنسیتی، بخشی از هویت جمعی کردها را در بستر تاریخی و فرهنگی ترسیم و بازسازی می‌کند. آنان بر این نکته تأکید دارند که رمان، جنسیت را در پهنه‌ای فرهنگی و تاریخی بازتعریف می‌نماید و در این راستا به تحلیل گفتمانی پیچیده بازنمایی جنسیت پرداخته‌اند (شوهانی و حسینی، ۱۴۰۰).

طایفی و رحیمی (۱۳۹۵) به‌طور ویژه به مؤلفه‌های رئالیسم جادویی در رمان «آخرین انار دنیا» توجه کرده و نقش این سبک ادبی در خلق فضایی فراتر از واقعیت مادی را که انتقال تجربه‌های تاریخی و فرهنگی را میسر می‌سازد، بررسی کرده‌اند. رئالیسم جادویی در این رمان، ابزاری اثربخش برای ترکیب خاطره، اسطوره و واقعیت تاریخی است و در نتیجه حافظه جمعی را به چالشی ماندگار فرامی‌خواند و فضاهای نوینی برای بیان مقاومت فرهنگی خلق می‌کند (طایفی و رحیمی، ۱۳۹۵).

عبداللهیان و عبدی (۱۳۹۹)، با رویکردی ساختارگرایانه، تحلیل رمان «آخرین انار دنیا» را از منظر لوسین گلدمن انجام داده و ساختارهای روایی و نمادین اثر را واکاوی کرده‌اند. این تحقیق زمینه‌ی فهم عمیق‌تری از چگونگی هدایت حافظه جمعی و شکل‌گیری هویت در متن رمان فراهم آورده و بر نقش استعاره‌ها و نمادها در بیان تاریخ و فرهنگ کردی تأکید نموده است (عبداللهیان و عبدی، ۱۳۹۹).

کاظمی و قوامی (۱۴۰۳) در پژوهش بینامتنی خود با محوریت «طبل حلبی در شهر موسیقیدان‌های سپید» و تطابق آن با اثر گونتر گراس، نشان داده‌اند که چگونه نمادها و عناصر فرهنگی در بستر رئالیسم جادویی، بازنمایی زمان و هویت کردی را وارد گفتمانی جهانی شده می‌کنند. این رویکرد بینامتنی، آثار بختیار علی را نه‌تنها به‌عنوان متونی کردی بلکه بخشی از گفتمان جهانی هویت و مقاومت فرهنگی معرفی نموده است (کاظمی و قوامی، ۱۴۰۳).

مطالعات مشابه در سطح بین‌المللی نیز چارچوب نظری مهمی برای فهم این پژوهش فراهم کرده‌اند. گاندی (۲۰۲۲) در کتاب نوین خود، نقدها و بازخوانی‌های جدیدی در حوزه نقد پسااستعماری ارائه داده که بازنمایی‌های هویت حاشیه‌ای را در متون فرهنگی به شیوه‌های بهروز تحلیل می‌کند. ویور (۲۰۲۴) نیز به بازتعریف رئالیسم جادویی پرداخته و نشان داده است که چگونه این سبک، به‌ویژه در متون پسااستعماری، نقش مهمی در بازنمایی تاریخ و مقاومت ایفا می‌کند. همچنین تحلیل‌های کیفی کارآمد (ویلن، ۲۰۱۹) کمک شایانی در تحلیل ساختاری و محتوایی این متون فراهم ساخته‌اند.

درمجموع، پیشینه پژوهشی موجود نشان می‌دهد که رمان‌های بختیار علی با استفاده از رئالیسم جادویی و به‌کارگیری عناصر ساختاری و نمادین، فضایی مؤثر برای بازنمایی حافظه جمعی تاریخی و فرهنگی جامعه کردی ایجاد کرده‌اند. این آثار با ارائه روایت‌های چندلایه، بازتعریف هویت کردی و تأکید بر مقاومت فرهنگی در برابر روایت‌های رسمی و هژمونیک، نقش مهمی در شکل‌دهی به گفتمان هویت و تاریخ کردی در ادبیات معاصر دارند. نظریه‌های حافظه جمعی (هالباکس، ۱۹۹۲)، رئالیسم جادویی (ویور، ۲۰۲۴؛ باورز، ۲۰۰۴) و نقد پسااستعماری (گاندی، ۲۰۲۲؛ سعید، ۱۹۷۸) چارچوبی نظری گسترده و غنی فراهم می‌آورند که این مطالعات را در مسیرهای متنوع و عمیق تحلیل آثار بختیار علی هدایت می‌کنند.

¹ Mikhail Bakhtin

سینا، خسرو (۱۴۰۵). بازآفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین. جامعه‌شناسی فرهنگ و

بر این اساس، پژوهش حاضر با تکمیل این فضای مطالعاتی و با تمرکز ویژه بر بازنمایی زمان و هویت در قالب رئالیسم جادویی، قصد دارد الگوهای کلیدی را در متون انتخابی بختیار علی شناسایی کرده و تحلیل عمیق‌تری از حافظه جمعی و مقاومت فرهنگی در ادبیات کردی معاصر ارائه دهد.

۲-۲: ملاحظات نظری

هویت فرهنگی و حافظه‌ی جمعی نقش‌محوری در بازنمایی مقاومت در ادبیات جوامعی ایفا می‌کند که تحت سیطره‌ی روایت‌های مسلط و غالب قرار دارند. حافظه‌ی جمعی، به‌عنوان شبکه‌ای از خاطرات مشترک، پایه‌های هویت گروهی را شکل داده و تداوم می‌بخشد و در برابر تلاش‌های نظام‌مند برای تحریف یا حذف گذشته مقاومت می‌ورزد (هالباکس^۱، ۱۹۹۲). این مفهوم بر اهمیت ابزارهای فرهنگی مانند ادبیات در انتقال خاطرات بین نسل‌ها تأکید دارد (آسمن^۲، ۲۰۱۱). تمایز میان حافظه‌ی ارتباطی (خاطرات زنده و منتقل شده در تعاملات روزمره) و حافظه‌ی فرهنگی که در نمادها، روایت‌ها و اشیاء فرهنگی نهادینه شده، درکی عمیق‌تر از جایگاه ادبیات در پاسداری از هویت و مقاومت تاریخی را فراهم می‌آورد. ادبیات، به‌عنوان کانالی چندلایه، با بهره‌گیری از نمادها و ساختارهای روایی پیچیده، حافظه‌ی جمعی را در برابر فراموشی و تحولات تاریخی مصون می‌دارد. روایت‌شناسی ابزاری کلیدی برای فهم چگونگی ساختاربندی تجربه‌های دردناک و تروما ارائه می‌دهد و ادبیات را به فضایی برای بازسازی زمان و هویت تبدیل می‌کند که امکان بازتعریف آگاهانه‌ی گذشته‌های تلخ را فراهم می‌سازد (ریکور^۳، ۱۹۸۴). این روایت‌ها، از طریق بازنمایی تروما و تاریخ غیرخطی، بازتاب مقاومت فرهنگی و حفظ هویت تاریخی را ممکن می‌سازند.

رئالیسم جادویی، به‌عنوان قالبی روایی که مرزهای واقعیت و خیال را درمی‌نوردد، بستری قدرتمند برای بازنمایی حافظه‌ی جمعی و مقاومت فرهنگی به شمار می‌رود (ویور^۴، ۲۰۲۴؛ باورز، ۲۰۰۴). این سبک به جوامعی که در پی حفظ هویت خود در برابر سلطه‌های استعماری و روایت‌های غالب هستند، فرصت خلق فضاهای هتروتوپیک (فضاهای «دیگر») را می‌دهد؛ آن‌گونه مکان‌هایی که تاریخ و فرهنگ در آن‌ها به شکلی غیرخطی، چندصدایی و چندلایه بازتاب می‌یابد (فوکو، ۱۹۸۶). رئالیسم جادویی به‌طور خاص امکان بازتعریف بدیل هویت‌های کردی را در برابر روایت‌های رسمی و هژمونیک فراهم می‌کند و به‌این‌ترتیب عاملی مهم در پروژه‌های مقاومت فرهنگی و حفظ حافظه جمعی است. از منظر نظری، نقد پسااستعماری چارچوبی میان‌رشته‌ای است که به تحلیل گفتمان‌های قدرت و مقاومت در متون ادبی می‌پردازد. این حوزه که در تقاطع ادبیات انتقادی، فلسفه و مطالعات فرهنگی قرار دارد، بر بازتعریف هویت‌های حاشیه‌ای و به چالش کشیدن روایت‌های مسلط تأکید دارد؛ و مفهوم «دیگری» و تعامل آن با هویت غالب را به‌عنوان موتور محرکه‌ی نقد، مقاومت و بازسازی هویت معرفی می‌کند (گاندی^۵، ۲۰۲۲؛ سعید^۶، ۱۹۷۸؛ اسپیواک، ۱۹۹۹). این سطح تحلیلی امکان فهم عمیق‌تر پویایی‌های فرهنگی - سیاسی و بازنمایی‌های جمعی در ادبیات کردی را فراهم می‌آورد.

درنهایت، روش‌های تحقیق کیفی، به‌ویژه تحلیل محتوای کیفی و روایت‌شناسی، چارچوب مناسبی برای کشف مضامین و الگوهای پیچیده در متون داستانی فراهم می‌کنند (ویلن^۷، ۲۰۱۹؛ کوربین^۸ و استراوس^۹، ۲۰۱۴؛ کرزول^{۱۰}، ۲۰۱۳). این رویکردها با تأکید بر کدگذاری‌های باز، محوری و انتخابی، امکان تحلیل دقیق لایه‌های مختلف متن و بررسی نحوه‌ی شکل‌گیری حافظه‌ی جمعی و مقاومت فرهنگی در آثار ادبی را برقرار می‌سازند. ترکیب این روش‌ها با نظریه‌های یادشده، تحلیل جامع، علمی و منسجمی را برای نقش ادبیات کردی در بازنمایی حافظه جمعی و مقاومت فرهنگی به ارمغان می‌آورد.

۳- روش پژوهش

این پژوهش با هدف تحلیل بازنمایی هویت کردی و مقاومت فرهنگی در آثار بختیار علی، از رویکرد کیفی و میان‌رشته‌ای بهره می‌گیرد. روش‌شناسی این مطالعه، بر سه رکن اصلی تحلیل محتوای کیفی، روایت‌شناسی و نقد پسااستعماری استوار است که به‌منظور بررسی عمیق

¹ Maurice Halbwachs

² Jan Assmann

³ Paul Ricœur

⁴ Jonatan Weaver

⁵ Leela Gandhi

⁶ Edward W. Said

⁷ Daniel Wilmsen

⁸ Juliet Corbin

⁹ Anselm Strauss

¹⁰ John W. Creswell

سینا، خسرو (۱۴۰۵). بازآفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۲)، ۶۳-۷۴.

نقش ادبیات در بازسازی حافظه‌ی جمعی و مقاومت در برابر گفتمان‌های هژمونیک طراحی شده است. در ادامه، اجزای روش، مراحل انجام پژوهش و شیوه‌ی تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت مرحله به مرحله توضیح داده شده تا شفافیت و دقت فرایند پژوهش تضمین گردد.

اجزای روش

رویکرد پژوهش: رویکرد کیفی به دلیل توانمندی در تحلیل عمیق متون ادبی و مفاهیم پیچیده‌ای؛ مانند هویت، حافظه و مقاومت انتخاب شده است (کرسول، ۲۰۱۳). این رویکرد بر تفسیر زمینه‌مند متون تأکید دارد و به خصوص برای بررسی آثار ادبی تولیدشده در بستر فرهنگی و تاریخی کردستان مناسب است؛ زیرا ادبیات کردی غالباً در چارچوبی از تجربیات تاریخی پیچیده، از جمله تجربه‌ی استبداد، سرکوب فرهنگی و تلاش‌های مستمر برای حفظ هویت شکل گرفته است. از این جهت، فهم چنین متونی بدون توجه به زمینه‌های خاص اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کردستان، ناقص خواهد بود و رویکرد کیفی با تمرکز بر تحلیل متن در بستر تاریخی و فرهنگی آن، امکان تبیین دقیق‌تر و چندوجهی نقش ادبیات در حفظ و بازنمایی حافظه‌ی جمعی و مقاومت فرهنگی را فراهم می‌آورد. پژوهش حاضر نیز چارچوب‌های نظری حافظه‌ی جمعی، رئالیسم جادویی و نقد پسااستعماری را تلفیق کرده و متون ادبی را از منظری چندوجهی تحلیل می‌کند.

طرح پژوهش: این مطالعه از طرح تحلیل محتوای کیفی بهره می‌برد که بر اساس اصول روش‌شناسی کوربین و استراوس (۲۰۱۴) تدوین شده است. مراحل کدگذاری باز، محوری و انتخابی به ترتیب برای استخراج کدها، سازمان‌دهی آن‌ها در قالب مضامین اصلی و ایجاد روایت منسجم از داده‌ها، استفاده شده است. علاوه بر تحلیل محتوایی، رویکرد روایت‌شناسی برای بررسی ساختارهای روایی متون و نقد پسااستعماری به منظور تحلیل گفتمان‌های قدرت و مقاومت در متن‌ها به کار گرفته شده است. این ترکیب روش‌ها به پژوهش امکان می‌دهد فراتر از تحلیل صرف محتوای متون، به فهم عمیق‌تر زمینه‌های فرهنگی و تاریخی برسد و نقش آثار ادبی را در بازنمایی مناسبات قدرت و مقاومت به طور دقیق‌تری تحلیل کند.

ابزارهای پژوهش: داده‌های اولیه شامل متون سه رمان کلیدی بختیار علی است. برای گردآوری داده‌ها، یادداشت‌برداری دقیق و کدگذاری متون انجام شده است. نرم‌افزار تحلیل کیفی MAXQDA در سازمان‌دهی و مدیریت کدها و مضامین به پژوهشگر کمک کرده است (دینزین و لینکلن، ۲۰۱۸). همچنین، پژوهشگر برای ثبت تفاسیر و کاهش سوگیری، یادداشت‌های تأملی^۱ را به طور مستمر نگهداری و بازبینی نموده است.

مراحل انجام پژوهش

انتخاب متون: سه رمان کلیدی بختیار علی به عنوان داده‌های اصلی انتخاب شدند. معیارهای انتخاب این آثار عبارت بودند از اهمیت در بازنمایی هویت کردی، غنای نمادین، به کارگیری رئالیسم جادویی و پیوند با زمینه‌های تاریخی و فرهنگی کردستان.

گردآوری داده‌ها: متون رمان‌ها چندین بار خوانده شد تا شناخت عمیق از ساختار روایی، نمادها و مضامین بدست آید. یادداشت‌برداری متمرکز بر بخش‌های مرتبط با حافظه جمعی (نمادهای فرهنگی)، رئالیسم جادویی (عناصر خیالی) و نقد پسااستعماری (گفتمان‌های مقاومت) انجام شد. این یادداشت‌ها به عنوان داده اولیه برای تحلیل کیفی مورد استفاده قرار گرفتند.

کدگذاری و تحلیل اولیه: در این مرحله، داده‌ها از طریق کدگذاری باز به بخش‌های معنادار تقسیم شدند (مثلاً «نماد انار»، «روایت غیرخطی»، «مقاومت فرهنگی»). سپس با کدگذاری محوری، این کدها به مضامین اصلی مانند حافظه جمعی و هویت حاشیه‌ای پیوند داده شدند. در نهایت، کدگذاری انتخابی به شکل‌دهی یک روایت منسجم مشارکت داشت که یافته‌ها را به چارچوب‌های نظری مرتبط ساخت (کوربین و استراوس، ۲۰۱۴).

تحلیل تطبیقی: مضامین استخراج شده در هر رمان با یکدیگر مقایسه شدند تا الگوها و تفاوت‌های مشترک شناسایی شود. برای نمونه، نقش نمادها در بازنمایی حافظه جمعی و استفاده از رئالیسم جادویی برای خلق فضاهای مقاومتی بررسی گردید. این تحلیل تطبیقی، فهم ارتباط آثار با بسترهای فرهنگی و جهانی را تعمیق بخشید.

شیوه‌ی تجزیه و تحلیل داده‌ها

تحلیل داده‌ها در سه سطح انجام گرفت:

¹ Reflective notes

سینا، خسرو (۱۴۰۵). بازآفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین. جامعه‌شناسی فرهنگ و

تحلیل محتوایی: مضامین اصلی همچون حافظه جمعی، تروما و مقاومت از طریق کدگذاری سازمان‌یافته شناسایی شدند. این مرحله بر اساس روش تحلیل محتوای کیفی ویلمن (۲۰۱۹) بوده و به استخراج مفاهیم کلیدی از متن متمرکز است.

تحلیل روایت‌شناختی: ساختارهای روایی مانند چندصدایی، روایت غیرخطی و نقش راوی با بهره‌گیری از نظریه روایت‌شناسی ریکور (۱۹۸۴) تحلیل شد. این سطح تحلیل، چگونگی بازسازی زمان و هویت در متون را نمایش می‌دهد.

تحلیل پسااستعماری: با تکیه بر نظریه‌های سعید (۱۹۷۸) و بابا (۱۹۹۴)، گفتمان‌های قدرت و مقاومت در متون بررسی شد. این تحلیل، نقش متون را در به چالش کشیدن روایت‌های رسمی و بازنمایی هویت‌های حاشیه‌ای آشکار می‌سازد. برای افزایش اعتبار تحلیل، روش مثلث‌سازی به کار گرفته شد که شامل مقایسه مداوم یافته‌ها با چارچوب‌های نظری و بازبینی مکرر کدها توسط پژوهشگر است (دینزین و لینکلن، ۲۰۱۸). همچنین، یادداشت‌های تأملی پژوهشگر به‌منظور کاهش سوگیری به‌طور مداوم مرور شدند.

۴- تحلیل یافته‌ها

تحلیل رمان «آخرین انار دنیا»

رمان «آخرین انار دنیا» (دواهمین همناری دنیا) نوشته‌ی بختیار علی در سال ۲۰۰۲، اثری برجسته در ادبیات کردی و مطالعات پسااستعماری است که روایت تاریخی و هویت کردها را در قالبی اسطوره‌ای، چندلایه و پیچیده بازتاب می‌دهد. این رمان، با بهره‌گیری هوشمندانه از رئالیسم جادویی، به‌جای پیروی از تاریخ‌نگاری خطی، حافظه‌ی جمعی ملت را بازسازی و حفظ می‌کند که همواره تحت فشار سرکوب و فراموشی بوده است. تحلیل حاضر، رمان را از سه بعد اصلی بررسی می‌کند: نماد «انار» به‌مثابه حافظه‌ی جمعی، کاربرد رئالیسم جادویی در ایجاد فضاهای مقاومتی و بازتعریف فعال هویت کردی.

نماد انار: حافظه‌ی جمعی و مقاومت در برابر فراموشی

نماد انار در رمان، مهم‌ترین و چندبعدی‌ترین سمبل است که جایگاهی مرکزی در بازنمایی حافظه‌ی جمعی کردها دارد. بختیار علی این نماد را با بار معنایی جادویی و زنده به کار می‌برد و آن را به مخزن زنده‌ای از تاریخ و هویت تبدیل می‌کند. نقل‌قول «این انار من نیست، متعلق به اسرار است» (علی، ۲۰۰۲، ص ۸۴) نشان‌دهنده‌ی آن است که انار تنها یک شیء فیزیکی نیست، بلکه حافظه‌ی فرهنگی است که تراژدی جنگ و تبعید را بازتاب می‌دهد. این نماد، به‌عنوان سدی در برابر فراموشی رسمی تاریخ عمل می‌کند و مسیر اتصال نسل‌ها به گذشته‌ی دردناکشان را برقرار می‌سازد. هر ترک روی انار، نمادی از زخم‌های تاریخی است که در روایت‌ها و شخصیت‌ها پدیدار می‌شود. ساختار روایی غیرخطی رمان نیز همسو با نظریه‌ی «زمان و روایت» پل ریکور است که تجربه‌ی فردی و حافظه‌ی جمعی را به هم پیوند می‌دهد (ریکور، ۱۹۸۴). شخصیت مظفر صبحدم در جمله‌ای می‌گوید: «انار فقط همین یک‌بار خون را خاطره کرد» (علی، ۲۰۰۲، ص ۱۰۹) که این بیانگر نقش فعال انار در حافظه‌ی پردازی و مقاومت علیه تحریف و فراموشی است. این دیدگاه هم‌راستا با مفهوم اشیاء نمادین به‌عنوان «مخازن زنده» فرهنگ مقاومت در برابر هژمونی است (ویلمن، ۲۰۱۹؛ آسمن، ۲۰۱۱).

رئالیسم جادویی و ایجاد فضاهای هتروتوپیک

رمان با استفاده از رئالیسم جادویی، واقعیت تاریخی را با عناصر اسطوره‌ای و خیال‌پردازی درآمیخته و فضاهای معنادار و پویایی خلق می‌کند که زمینه‌ساز بازتاب تاریخ پریچ‌وخم کردها است. بیابان به‌عنوان یکی از این فضاها، فراتر از یک مکان جغرافیایی، «هتروتوپیا»^۱ به مفهومی که میشل فوکو مطرح می‌کند، است؛ جایی که نظم رایج برهم زده می‌شود و امکان ظهور نظم‌ها و روایت‌های جایگزین فراهم می‌گردد (فوکو، ۱۹۸۶). در این فضای خاص، روایت‌های رسمی مورد بازنگری و به چالش کشیدن قرار می‌گیرند و صدای اقلیت‌ها به صدا درمی‌آید. از سوی دیگر، مگی باورز^۲ رئالیسم جادویی را ابزاری برای «بازپس‌گیری روایت‌های حذف‌شده» می‌داند (باورز، ۲۰۰۴). عناصر جادویی همچون انار شیشه‌ای و پدیده‌ی سیل، در دل روایت‌های غیرخطی تنیده شده‌اند تا تجربه‌های پراکنده و تروماتیک را در قالب روایت واحدی از مقاومت و پایداری بازنمایی کنند.

^۱ Heterotopia (Space) هتروتوپیا به فضاهای خیالی یا واقعی اشاره دارد که نظم معمول اجتماعی را مختل می‌کنند و امکان بازنمایی روایت‌های بدیل یا مقاومت فرهنگی را فراهم می‌آورند. این فضاها در ادبیات اغلب ترکیبی از واقعیت و خیال هستند (فوکو، ۱۹۸۶).

^۲ Maggie Ann Bowers

سینا، خسرو (۱۴۰۵). بازآفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۲)، ۶۳-۷۴.

بازتعریف هویت کردی در تقابل با گفتمان‌های استعماری

از منظر نقد پسااستعماری، این رمان به بازتعریف فعال هویت کردی می‌پردازد؛ هویتی که به‌جای پذیرش روایت‌های رسمی و هژمونیک دولت‌های مرکزی، به مقاومتی پویا تبدیل شده است. این مفهوم با نظریه‌ی «فضای سوم» هومی بهابها^۱ مطابقت دارد؛ فضایی که در آن هویت‌های چندگانه در تعامل با هم قرار گرفته و زمینه‌ساز مقاومت فرهنگی می‌شوند (بهابها، ۱۹۹۴). شخصیت مظفر صبحدم به‌واسطه‌ی جستجوی فرزندش و نگهداری انار شیشه‌ای، نماد عاملیت فردی و جمعی کردها در برابر روایت‌های تحقیرآمیز و قربانی‌نمای هژمونیک است. این رویکرد همچنین نقدی است بر نظریه‌ی ادوارد سعید درباره شرق‌شناسی که به برنده‌ی نقش «دیگری» بودن ملت‌ها توسط قدرت‌های استعماری می‌پردازد (سعید، ۱۹۷۸). بازتعریف فعال هویت کردی در رمان هم‌راستا با نظریات فرانتس فانون^۲ درباره قدرت ادبیات در بازپس‌گیری صدای سرکوب‌شده است (فانون، ۱۹۶۳). «آخرین انار دنیا» به همراه آثار شناخته‌شده‌ای چون «صدسال تنهایی» مارکز، در زمره ادبیات مقاومت قرار می‌گیرد که به مدد رئالیسم جادویی تاریخ رسمی را به چالش می‌کشد و روایت‌های بومی را احیا می‌کند (کاندی، ۲۰۲۲).

زبان و اسطوره؛ بازآفرینی فرهنگی فعال

بختیار علی با استفاده از زبان کردی سورانی و تلفیق اسطوره‌ها و باورهای بومی، رمان را به متنی فرهنگی و فعال بدل کرده است. زبان در این رمان نه‌تنها ابزاری برای ارتباط، بلکه رکن اساسی در حفظ و انتقال هویت فرهنگی است. انتخاب زبان مادری، کنش فرهنگی مهم و مؤثری در تثبیت میراث فرهنگی میان کردهاست. رمان با بهره‌گیری از اسطوره‌های محلی و داستان‌های بومی، جهان‌بینی متفاوتی را ارائه می‌دهد که در برابر روایت‌های رسمی قرار می‌گیرد. این اسطوره‌ها به‌عنوان عاملان هویت و مقاومت فرهنگی مطرح بوده و با مفهوم «ادبیات اقلیت»^۳ در نظریات ژیل دلوز^۴ و فلیکس گوتاری^۵ همسو است؛ ادبیاتی که زبان و روایت اقلیت‌ها را در مقابل گفتمان‌های مرکزی حفظ و باز پس می‌گیرد (دلوز و گوتاری، ۱۹۸۰).

ساختار روایی و شخصیت‌ها

ساختار غیرخطی رمان با استفاده از فلش‌بک‌ها و روایت‌های متداخل، پیچیدگی‌های تاریخ و بحران‌های روانی شخصیت‌ها را به‌خوبی تصویر می‌کند. مظفر صبحدم نماد بحران هویت فردی و جمعی است. شخصیت‌هایی همچون سریاس و محمد دل شیشه‌ای نمایندگان جنبه‌های مختلف مقاومت و درد جامعه‌ی کرد هستند. تشییع پیکر سریاس در سایه آخرین انار دنیا، نمادی از اتحاد و مقاومت نهایی ملت است. رمان «آخرین انار دنیا» اثری پیچیده و چندلایه است که حافظه‌ی تاریخی، تراژدی‌ها و مقاومت فرهنگی کردها را به صورتی تصویری و عمیق به نمایش می‌گذارد. سه ستون اصلی این اثر عبارت‌اند از: نماد انار به‌عنوان محافظ حافظه‌ی جمعی، رئالیسم جادویی به‌مثابه ابزار نقد روایت‌های رسمی و بازتعریف هویت کردی به‌عنوان هویتی فعال و مقاوم. این رمان با بهره‌گیری از نظریات مهم، چشم‌اندازی عمیق از تاریخ و فرهنگ کردها به مخاطب ارائه می‌کند و جایگاه خود را در ادبیات مقاومت جهانی تثبیت می‌کند.

تحلیل رمان «غروب پروانه»

رمان «غروب پروانه» (ی‌ئ‌واره‌ی پ‌ه‌روان^۵) نوشته‌ی بختیار علی (۱۹۹۸)، روایتی پیچیده از تجربه‌های تروماتیک کردهاست که با رویکردی متفاوت، مفاهیم حافظه، هویت و مقاومت را بازآفرینی می‌کند. این اثر، با بهره‌گیری هوشمندانه از رئالیسم جادویی و نگاهی عمیق به عشق و فراموشی، از دام تاریخ‌نگاری صرف رها شده و به کندوکاوی فلسفی و هستی‌شناختی می‌پردازد. این تحلیل بر سه محور کلیدی تمرکز می‌کند: بدن به‌مثابه بایگانی تروما و تناقض حافظه، عشق به‌عنوان پروژه‌ای فعال برای مقاومت در جهانی ویران‌شده و خلق فضاها برای بینایی به‌عنوان بسترهای رستگاری.

¹ Homi K. Bhabha

² Frantz Fanon

³ Minor Literature مفهومی است که بر ادبیاتی تمرکز دارد که زبان، روایت و هویت گروه‌های اقلیت را در برابر گفتمان‌های مرکزی بازتولید می‌کند (دلوز و گوتاری، ۱۹۸۰).

⁴ Gilles Deleuze

⁵ Félix Guattari

سینا، خسرو (۱۴۰۵). بازآفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۲)، ۶۳-۷۴.

بدن؛ بایگانی تروما و تناقض حافظه

در «غروب پروانه»، بدن شخصیت اصلی، «پروانه»، مانند یک بایگانی زنده‌ی حاوی تروماهای جمعی به تصویر کشیده می‌شود. بختیار علی بدن او را نه صرفاً یک کالبد زیستی، بلکه میدانی معرفی می‌کند که تاریخ سرکوب و مقاومت بر آن حک شده است. نقل قول کلیدی «بدن او میدان جنگی بود که در آن سرزمین‌ها فتح می‌شدند و دوباره از دست می‌رفتند» (علی، ۱۹۹۸، ص ۵۶) بدن را به استعاره‌ای قوی از سرزمین کردستان تبدیل می‌کند. این رویکرد با مفهوم «بدن به مثابه بایگانی»^۱ که در مطالعات تروما توسط اندیشمندانی مانند آکستون (۱۹۹۵) و فلمان (۱۹۹۲) مطرح شده است هم‌راستا است. این مفهوم بیانگر آن است که تجربه‌های تاریخی و اجتماعی، به‌ویژه تروماها، در بدن افراد ذخیره شده و از طریق حافظه حسی، ژست‌ها و الگوهای رفتاری به نسل‌های بعد منتقل می‌شوند (فلمان، ۱۹۹۲).

رمان فراتر از تکرار صرف تروما، به تناقض پیچیده میان حافظه و فراموشی نیز می‌پردازد. درحالی که خون و درد در زیرزمین خانه به‌عنوان یادگار ثابت خشونت باقی می‌ماند: «سال‌های زیادی خون آن غروب من بر دیوارهای زیرزمین مانده بود» (علی، ۱۹۹۸، ص ۲۹)، پروانه به‌عنوان شخصیتی که خود رنج را تجربه کرده، در پی رهایی و فراموشی به مثابه استراتژی بقاست: «همه چیز موقت است... هیچ چیز نیست که عاقبت به تلی از غبار بدل نشود. پایان چیزها غباری بیش نیست» (علی، ۱۹۹۸، ص ۹). این تضاد موجب خروج تحلیل از چارچوب تک‌بعدی می‌شود و به بحث عمیق فلسفی درباره‌ی مرز باریک میان ضرورت حفظ حافظه برای مقاومت و نیاز به فراموشی برای ادامه حیات می‌رسد.

عشق؛ پروژه مقاومت در جهانی ویران شده

در «غروب پروانه»، عشق نه صرفاً یک حس ساده، بلکه به‌عنوان پروژه‌ای فعال برای مقاومت در برابر ویرانی جهان معرفی می‌شود. این نگاه تحلیلی فراتر از موضوعی عاشقانه است و عشق را نیرویی رهایی‌بخش و سیاسی می‌داند. فریدون، یکی از شخصیت‌ها، عشق را نیرویی می‌داند که می‌تواند «پل میان ما و میهن» باشد و ما را از «بیزاری شهرها، از سردی ادیان» رستگار کند (علی، ۱۹۹۸، ص ۱۶۳). این عشق، کنشی سیاسی و انسانی است که به بازسازی جامعه از طریق فرد می‌انداشد.

با این حال، بختیار علی تراژدی آرمان‌گرایی در این حوزه را نیز به تصویر می‌کشد. فریدون اذعان دارد که در چنین جهانی، «عشق جز یک زندانی زخمی نیست». (علی، ۱۹۹۸، ص ۸۶) این مقابله میان آرمان و واقعیت، عمق تحلیل را افزایش می‌دهد و نشان می‌دهد مقاومت نه مسیری سهل و معجزه‌آسا، بلکه تلاشی مستمر و طاقت‌فرسا در مقابل ناامیدی است. جمله‌ی «من به باور عجیبی رسیده‌ام، به این باور رسیده‌ام که در هرجایی، عاشقی را آزاد کنم» (علی، ۱۹۹۸، ص ۸۱)، عشق را از موضوعی صرفاً فردی خارج کرده و به کنشی سیاسی-اجتماعی برای بازآفرینی امید بدل می‌کند. این دیدگاه نقدی است عمیق بر ایدئولوژی‌هایی که عشق و انسانیت را زیر سایه جنگ و نفرت له می‌کنند.

فضاهای بینابینی؛ بستری برای رستگاری

رئالیزم جادویی در «غروب پروانه» صرفاً یک ابزار روایی نیست، بلکه یک راهبرد هنری است که به خلق فضاهای بینابینی کمک می‌کند؛ فضاهایی که امکان رستگاری و بازسازی هویت در آن‌ها فراهم می‌شود. یکی از مهم‌ترین این فضاها، فضای نمادین «غروب» است که در اثر، هم به‌عنوان مکان و هم به‌عنوان زمان نقش‌آفرینی می‌کند. این فضای «غروب» نمونه‌ای از مفهوم «هتروتوپیا» است که میشل فوکو (۱۹۸۶) آن را تعریف کرده است؛ فضایی که نظم‌ها و قوانین حاکم و هژمونیک را به چالش می‌کشد و امکان ظهور نظم‌ها و روایت‌های جایگزین را فراهم می‌کند. بختیار علی در رمان می‌نویسد: «غروب جایی است که همه چیز در آن محو می‌شود، اما پروانه در آن زنده می‌ماند» (علی، ۱۹۹۸، ص ۸۹). این فضا مرزهای میان واقعیت و خیال را درمی‌نوردد و به شخصیت‌ها اجازه می‌دهد تا با تروماهای خود به شکل تازه و متفاوتی مواجه شوند.

این فضاهای جادویی همچنین به «مکان‌های بی‌ریشه»^۲ (ویلماز، ۲۰۱۷) در دنیای واقعی مرتبط‌اند؛ مکان‌هایی که بازتاب‌دهنده وضعیتی هستند که ملتی به دلیل جنگ و تبعید مکرر، در جابه‌جایی دائمی و ازدست‌دادن مکان‌های ثابت به سر می‌برد. جمله‌ی «هیچ چیز زیباتر از تنها بودن در خاکی که خودت انتخاب می‌کنی نیست» (علی، ۱۹۹۸، ص ۶۷) آرزوی داشتن مکانی ثابت برای مقاومت و تثبیت هویت را به تصویر می‌کشد. باوجود دشواری بازگشت به مکان فیزیکی، فضاهای بینابینی و جادویی بستری برای رستگاری معنوی و روانی فراهم می‌آورند.

^۱ The Body As Archive تحلیل‌هایی است که بدن را به‌عنوان محملی برای ذخیره و انتقال تجربه‌های تروما و تاریخ سرکوب در مطالعات تروما می‌شناسد (فلمان، ۱۹۹۲؛ آکستون، ۱۹۹۵).

^۲ Uprooted Places اصطلاحی است که به فضاهایی اشاره دارد که افراد و جوامع به دلیل شرایط تاریخی و اجتماعی مانند جنگ و تبعید، بی‌ثبات و بی‌مکان شده‌اند (ویلماز، ۲۰۱۷).

سینا، خسرو (۱۴۰۵). بازآفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین. جامعه‌شناسی فرهنگ و

رمان «غروب پروانه»، با تلفیق سه محور کلیدی بدن به مثابه بایگانی تروما و محل تقابل حافظه و فراموشی، عشق به عنوان کنش مقاومت فعال و خلق فضاهای بینابینی، افزون بر بازنمایی تاریخ، مفاهیم عمیق فلسفی و هستی‌شناختی را مورد کاوش قرار می‌دهد. این رویکرد موجب خلق اثری نقادانه و چندلایه شده است که جایگاه شایسته‌ای در ادبیات جهان‌وطنی و نقد پسااستعماری برای بازنمایی هویت و مقاومت فرهنگی کردها دارد.

تحلیل رمان «شهر نوازندگان سفید»

رمان «شهر نوازندگان سفید» (شاری م‌سیقاره سپی‌ه‌کان)، نوشته‌ی بختیار علی (۲۰۰۶)، اثری چندلایه در ادبیات کردی و مطالعات پسااستعماری است که از طریق رئالیسم جادویی، موسیقی و نقد پسااستعماری، هویت کردی را در برابر سرکوب‌های تاریخی بازآفرینی می‌کند. این تحلیل بر سه محور اصلی متمرکز است: موسیقی به عنوان گفتمان ضد استعماری و احیای صدای حاشیه‌نشینان، شهر سفید به عنوان فضای پارادوکسیکال مقاومت و بی‌هویتی و عدالت انتقالی به عنوان ابزاری برای بازسازی هویت جمعی کردی.

موسیقی؛ گفتمان ضد استعماری و احیای صدای حاشیه

موسیقی در «شهر نوازندگان سفید» فراتر از ابزار هستی‌شناختی است؛ آن را باید به عنوان گفتمانی ضد استعماری تفسیر کرد که روایت‌های هژمونیک را به چالش می‌کشد. جلادت کفر، شخصیت اصلی، با نواختن فلوت، صداهایی خلق می‌کند که بازنمایی تجربه‌های سرکوب‌شده‌ی کردهاست. نقل قول کلیدی «در شهری که صداهای واقعی به سکوت محکوم بودند، سازهای ما زبان حقیقت شدند» (علی، ۲۰۰۶، ص ۹۸) نشان‌دهنده‌ی عملکرد موسیقی به عنوان ابزار احیای صدای حاشیه‌نشینان است. این نقش، با نظریه‌ی هومی بهابها درباره‌ی «فضای سوم» (بهابها، ۱۹۹۴) منطبق است؛ جایی که هویت‌های حاشیه‌ای از طریق ابزارهای فرهنگی بازتولید و بازآفرینی می‌شوند. برخلاف نمادهای مادی مانند انار در رمان «آخرین انار دنیا»، موسیقی در این اثر نیرویی غیرمادی و جمعی است که تاریخ سرکوب را به چالش می‌کشد. برای مثال، صحنه‌ای که جلادت در برابر نگهبانان شهر فلوت می‌نوازد و «صدای فلوت مانند تیری قلب سکوت را شکافت» (علی، ۲۰۰۶، ص ۱۱۲) نشان‌دهنده‌ی قدرت موسیقی، در شکستن سانسور و فضای خفقان است. این رویکرد با نظریه‌ی ادوارد سعید درباره‌ی شرق‌شناسی (سعید، ۱۹۷۸) همخوانی دارد که گفتمان‌های استعماری را عامل تبدیل فرهنگ‌های حاشیه‌ای به «دیگری»‌های منفعل می‌داند. موسیقی نوازندگان سفید، این تصویر منفعل را مختل کرده و هویت کردی را به عنوان سوزهای فعال بازنمایی می‌کند. همچنین، با تکیه بر نظریه‌ی ژاک رانسیر^۱ (۲۰۰۴) درباره‌ی «توزیع امر حسی»^۲، موسیقی فضایی حسی خلق می‌کند که حقیقت سرکوب‌شده را از دل سکوت بیرون می‌کشد.

شهر سفید؛ فضای پارادوکسیکال مقاومت و بی‌هویتی

شهر سفید در رمان فضایی خیالی است که هم‌زمان پناهگاهی برای مقاومت و نشانه‌ای از تهدید بی‌هویتی به شمار می‌رود. بختیار علی می‌نویسد: «ما سفید شدیم، چون چیزی جز موسیقی بر ایمان باقی نمانده بود و همین موسیقی ما را از دست‌رفتن نجات داد» (علی، ۲۰۰۶، ص ۱۴۳). رنگ سفید به عنوان نمادی پارادوکسیکال، هم یادآور آزادی و پاکی است و هم هشدار درباره محوشدن هویت. این فضا برخلاف بیابان یا غروب در رمان‌های دیگر، نه فقط یک هتروتوپیا (فوکو، ۱۹۸۶)، بلکه دیستوپایی پارادوکسیکال است که در مرزهای بقا و نابودی ایستاده است.

برای نمونه، توصیف شهر سفید به عنوان «جایی که همه‌چیز در سکوت سفید غرق شده بود، اما موسیقی در آن نمی‌مرد» (علی، ۲۰۰۶، ص ۱۰۵) تنش میان سرکوب و مقاومت را به خوبی نشان می‌دهد. رئالیسم جادویی با ترکیب واقعیت تاریخی کردها و عنصر خیال، فضایی خلق می‌کند که امکان گفتگوی جمعی با تروما را فراهم می‌آورد. این فضا برخلاف مکان‌های فردی در دو رمان دیگر، جمعی است و به کردها اجازه می‌دهد هویت خود را در برابر محوشدن بازسازی کنند. از سوی دیگر، خطر بی‌هویتی در سفید بودن شهر با جمله «سفیدی ما را آزاد کرد، اما ما را از خودمان خالی کرد» (علی، ۲۰۰۶، ص ۱۵۰) برجسته می‌شود و نمایانگر انجماد فرهنگی است.

^۱ Jacques Rancière

^۲ Distribution Of The Sensible نظریه‌ای از رانسیر است که شرح می‌دهد چگونه هنر و زیبایی‌شناسی، شیوه‌های درک و تجربه‌ی جهان را شکل می‌دهند و فضایی برای بازنمایی صداهای حاشیه‌ای ایجاد می‌کنند (رانسیه، ۲۰۰۴).

سینا، خسرو (۱۴۰۵). بازآفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۲)، ۶۳-۷۴.

عدالت انتقالی؛ ابزار باز آفرینی هویت جمعی کردی

رمان تصویرگر صحنه‌ی دادگاه غیررسمی بازماندگان است که عدالت انتقالی را به‌عنوان ابزاری حیاتی برای بازسازی هویت جمعی ارائه می‌کند. بختیار علی می‌نویسد: «ما دیگر به قانون‌های آنان باور نداریم. تنها کسانی که سوخته‌اند، می‌توانند درباره‌ی آتش حکم دهند» (علی، ۲۰۰۶، ص ۱۸۹). این دادگاه، به‌جای نمادهای فردی مانند انار یا بدن، بر مقاومت جمعی تأکید دارد و عدالت را به تجربه زیسته‌ی قربانیان گره می‌زند. این رویکرد منطبق با نظریه‌ی پل ون زیل (۲۰۰۰) درباره‌ی عدالت انتقالی است که عدالت را در بازسازی حقیقت از طریق حافظه جمعی جست‌وجو می‌کند. در صحنه‌ی دادگاه، بازماندگان داستان‌های خود را بازگو می‌کنند: «هرکدام از ما داستانی داشت که با موسیقی آغاز می‌شد» (علی، ۲۰۰۶، ص ۱۹۲). این گفتمان چندصدایی به‌روشنی با نظریه‌ی میخائیل باختین (۲۰۱۷) درباره‌ی «گفت‌وگو گرای»^۱ همخوانی دارد. این چندصدایی، روایت‌های رسمی سرکوبگر را به چالش می‌کشد و باعث تغییر هویت کردی از قربانی منفعل به عاملی فعال می‌شود. برای مثال، روایت یکی از نوازندگان درباره ازدست‌دادن خانواده‌اش و پاسخ‌دادن با موسیقی: «آن‌ها خانه‌ام را سوزاندند، اما من با فلوت پاسخ دادم» (علی، ۲۰۰۶، ص ۱۹۵) بازآفرینی هویت از طریق مقاومت جمعی را نشان می‌دهد.

کهن‌الگوهای مقاومت؛ موسیقی به‌عنوان قهرمان اسطوره‌ای

در رمان، موسیقی فراتر از یک ابزار روایی، نقش کهن‌الگوی^۲ «قهرمان» را ایفا می‌کند؛ الگویی که طبق نظریه‌ی کارل گوستاو یونگ (۲۰۱۶) نمایانگر مقابله با نیروهای سرکوبگر است. این کهن‌الگو در صحنه‌های متعدد مقاومت گروه نوازندگان سفید به چشم می‌خورد؛ مانند زمانی که جلادت و همراهانش در برابر محاصره‌ی شهر می‌نوازند: «فلوت‌های ما مانند شمشیرهایی بودند که تاریکی را می‌بریدند» (علی، ۲۰۰۶، ص ۱۲۰). این تصویر، موسیقی را به نیرویی اسطوره‌ای تبدیل می‌کند که هویت کردی را در قالبی جهانی بازنمایی می‌کند. برخلاف نمادهای مادی در رمان‌های دیگر، موسیقی نیرویی غیرمادی است که به کردها امکان می‌دهد هویت خود را در مقابل محدودیت‌های تاریخی و سیاسی بازآفرینی کنند. این کهن‌الگو با اسطوره‌های کردی مقاومت در برابر ظلم پیوند خورده و عمق فرهنگی بیشتری به رمان می‌بخشد. رمان «شهر نوازندگان سفید» با تلفیق موسیقی به‌عنوان گفتمان ضد استعماری، شهر سفید به‌عنوان فضای پارادوکسیکال مقاومت و عدالت انتقالی به‌عنوان ابزار بازآفرینی هویت جمعی، اثری برجسته در ادبیات کردی و مطالعات پسااستعماری است. موسیقی حقیقت سرکوب‌شده را احیا می‌کند؛ شهر سفید فضایی برای مقاومت و هشدار درباره خطر بی‌هویتی فراهم می‌آورد؛ و عدالت انتقالی، هویت کردی را از طریق مقاومت چندصدایی بازتعریف می‌کند. کهن‌الگوی موسیقی به‌عنوان قهرمان اسطوره‌ای، رمان را به متنی جهانی بدل کرده که تجربه‌ی کردی را در گفتمان‌های مقاومت جهانی جای می‌دهد. این تحلیل، مبتنی بر شواهد متنی دقیق و اجتناب از تکرار مفاهیم سایر رمان‌ها، جایگاه رمان را در ادبیات معاصر تثبیت می‌کند.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

تحلیل سه رمان بختیار علی؛ «دواهمین هه‌ناری دنیا» (۲۰۰۲)، «ئێواره‌ی په‌روانه» (۱۹۹۸) و «شاری مۆسیقاره سپیه‌کان» (۲۰۰۶)، فراتر از بازنمایی صرف، نشان‌دهنده نقش حیاتی ادبیات کردی در بازسازی فعال هویت و مقاومت فرهنگی در برابر سرکوب و تحریف تاریخی است. این آثار، با ایجاد فضایی جدید برای بیان تجربه‌های ناگفته و سرکوب‌شده، به شکل‌گیری گفتمان سیاسی-فرهنگی مؤثر در حوزه هویت کمک می‌کنند و میراث فرهنگی کردها را با قدرت حفظ و بازتولید می‌نمایند.

تأکید بر زیبایی‌شناسی سیاسی به‌عنوان ابزار مقاومت

تحلیل نشان می‌دهد که بختیار علی از زیبایی‌شناسی سیاسی به‌عنوان ابزاری کارآمد در گفتمان مقاومت بهره می‌برد. نمادهایی مانند انار شیشه‌ای، بدن پروانه و موسیقی در سه رمان، نه‌تنها حامل حافظه‌های جمعی‌اند، بلکه از طریق باز توزیع «امر محسوس»، تجربه‌های حاشیه‌ای را به مرکز عرصه گفتمان می‌آورند و نظم‌های هژمونیک را به چالش می‌کشند (رانسیر، ۲۰۰۴). این رویکرد به هنر مشروعیت سیاسی می‌بخشد و ادبیات کردی را در گستره جهانی ادبیات مقاومت جای می‌دهد.

^۱ Dialogism به حضور صداها و گوناگون و متناقض در یک متن ادبی اشاره دارد که از تعامل این صداها معنا تولید می‌شود و برای تحلیل روایت‌های چندصدایی علیه گفتمان‌های تک‌صدا باکار می‌رود (باختین، ۲۰۱۷).

^۲ Archetypes تصاویری جهانی در ناخودآگاه جمعی هستند که در فرهنگ‌ها و تاریخ‌ها تکرار می‌شوند؛ مانند «قهرمان» یا «سفر» که در ادبیات برای افزودن عمق اسطوره‌ای به شخصیت‌ها و مضامین باکار می‌روند (یونگ، ۲۰۱۶).

سینا، خسرو (۱۴۰۵). بازآفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۲)، ۶۳-۷۴.

کارکرد هتروتوپیا در خلق فضاهای مقاومت نوین

فضاهای ناشناخته و خیالیِ رمان‌ها، بر اساس مفهوم «هتروتوپیا»ی فوکو، نقشی فراتر از نمایانگری تروما دارند و به‌وسیله آن‌ها، امکان تقابل با روایت‌های رسمی و خلق روایت‌های بدیل و مقاوم فراهم می‌شود (فوکو، ۱۹۸۶). تفاوت این فضاها با نمونه‌های مشابه در ادبیات جهانی در رویکرد جمعی و بومی‌شده آن‌ها است. این فضاهای متناوب و انعطاف‌پذیر امکان گشودن مسیرهای نو برای بازتعریف هویت کردها را فراهم کرده و موجبات پایداری فرهنگی و اکولوژیک هویت را فراهم می‌آورند.

اخلاق تراژیک به‌عنوان موتور بازتعریف هویت

انتخاب‌های دشوار شخصیت‌ها که پیش‌تر بیان شده است، وجه تمایز مهمی در ساختار دراماتیک و تحلیلی این آثار است. این انتخاب‌ها نه تنها در سطح فردی بلکه به مثابه‌ی انتقال‌دهنده‌ی معنا به هویت جمعی عمل می‌کنند. این آموزه‌ها، بر اساس نظریه نیچه^۱ درباره اخلاق تراژیک، نشان می‌دهد که رنج و دشواری‌ها ابزاری برای خلق معنا و دوام هستند (نیچه، ۱۸۸۷). تأکید بر این مسئله نقش‌گزینش‌های اخلاقی را به‌عنوان فضای پویای مقاومت برجسته می‌سازد، امری که تحلیل‌های پیشین کمتر بر آن تمرکز کردند.

بازاندیشی زمان سیال؛ از سکون به تحول مستمر

تحلیل مفهوم زمان سیال که روایات غیرخطی را به هم پیوند می‌دهد، اهمیت ویژه‌ای دارد. این رویکرد به بازخوانی تاریخ به شکل چرخه‌های مداوم مقاومت کمک می‌کند و تحریف‌های خطی و تک‌بعدی روایت رسمی را کنار می‌زند (ریکور، ۱۹۸۴). از این منظر، این آثار، زمان را نه به‌عنوان یک خط واقعیت تاریخی، بلکه به‌مثابه فرآیند پویای تداوم مقاومت و بازآفرینی هویت معرفی می‌نمایند، امری که در بازنمایی تاریخ کردی نقشی انکارناپذیر دارد.

بدن و جنسیت: محور مقاومت در ساحت فرهنگی و سیاسی

نقش بدن به‌عنوان محل تجمع و مقاومت فرهنگی، بخصوص در رمان «غروب پروانه»، افق‌های جدیدی در تحلیل هویت کردی باز می‌کند. بدن، نه فقط زیست‌محیطی بلکه مجال مقاومت در برابر سرکوب جنسیتی و فرهنگی است (فانون، ۱۹۶۳). پیوند بدن با انسجام حافظه و هویت، جلوه آشکار نقشی است که مقاومت مبتنی بر جنسیت در حفظ و بازتعریف هویت ایفا می‌کند. این رویه، ابعاد فرهنگ مقاومت را گسترش می‌دهد و نقطه تمایز مهمی در میان ادبیات پسااستعماری معاصر به شمار می‌رود.

پیوند و تعامل با گفتمان جهانی نقد پسااستعماری و مقاومت

این آثار در پیوندی عمیق با ادبیات پسااستعماری جهان، مانند «صدسال تنهایی» مارکز و «عصای موسی» طیب صالح، جایگاه ادبیات کردی را به سطحی گسترده‌تر ارتقا می‌دهند (گاندی، ۲۰۲۲). علاوه بر این، مقایسه آثار بختیار علی با دیگر نویسندگان برجسته پسااستعماری که از رئالیسم جادویی بهره گرفته‌اند، چشم‌اندازی وسیع‌تر برای تحلیل فراهم می‌آورد. به‌عنوان مثال، بن او کری^۲، نویسنده نیجریه‌ای و برنده جایزه بوکر، در رمان «جاده گرسنه» (۱۹۹۱) با تلفیق اسطوره‌های یوروبایی و روایت‌های معاصر، فضایی میان واقعی خلق می‌کند که همچون آثار علی، هویت حاشیه‌ای را در تقابل با تاریخ رسمی بازسازی می‌نماید. همچنین، آلخو کارپانتیه^۳، نویسنده کوبایی، در آثارش از جمله «پادشاهی این جهان» (۱۹۴۹) مفهوم «واقعیت شگفت‌انگیز»^۴ را مطرح می‌کند که با جهان‌بینی جادویی و تاریخ سرکوب‌شده آمریکای لاتین ارتباط دارد. هر دو نویسنده، همانند علی، با در هم آمیختن واقعیت و خیال، فضاهای روایی جایگزینی می‌آفرینند که به تعریف مجدد حافظه جمعی و مقاومت فرهنگی یاری می‌رساند. گنجاندن این نویسندگان در چارچوب مقایسه‌ای، نشان می‌دهد که ادبیات کردی نه تنها در سنت جهانی رئالیسم جادویی و نقد پسااستعماری جایگاهی دارد، بلکه می‌تواند در گفتمان فراملی درباره پیوند حافظه، هویت و مقاومت فرهنگی نقشی فعال ایفا کند. این تعامل نه تنها بازنمایی محلی، بلکه بازنویسی جهانی هویت و مقاومت را میسر کرده و در شکل‌دهی گفتمان‌های فرامرزی نقش تعیین‌کننده ایفا می‌کند. باوجود تأکیدات محکم بر فرهنگ بومی، تأثیرگذاری جهانی این آثار بر مطالعه هویت، قدرت و مقاومت در عرصه‌های فرهنگی و سیاسی معاصر روشن است.

¹ Friedrich Nietzsche

² Ben Okri

³ Alejo Carpentier

⁴ Lo Real Maravilloso

سینا، خسرو (۱۴۰۵). بازآفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین. جامعه‌شناسی فرهنگ و

جمع‌بندی نهایی

آثار سه‌گانه بختیار علی، با ترکیب نمادهای فرهنگی، فضاهای هتروتوپیایی و روایت‌های غیرخطی، نه تنها حافظه تاریخی کردها را زنده نگاه داشته‌اند، بلکه زمینه‌ساز بازتعریف فعال هویت کردی در تقابل با سرکوب و تحریف شده‌اند. زیبایی‌شناسی سیاسی در این آثار هنر را به ابزار توفندهای برای مقابله با هژمونی فرهنگی تبدیل کرده است. افزون بر این، تحلیل اخلاق تراژیک، زمان سیال و نقش بدن، لایه‌های تازه و عمیقی از فهم مقاومت را فراهم آورده است. در کنار این، پیوند این متون با ادبیات جهانی پسااستعماری نشان می‌دهد که ادبیات کردی توانسته است نه فقط محلی بلکه جهانی و فرامرزی باشد و در گفتمان مقاومت ادبی نقش برجسته‌ای ایفا کند. این پژوهش به روشنی نشان می‌دهد که آثار بختیار علی، به دلیل تلفیق هنر، سیاست و فرهنگ و بازسازی خلاقانه حافظه جمعی، انکارناپذیرترین نقش را در ادبیات مقاومت و نظریه هویت ایفا کرده‌اند و همچنان برای فهم بهروز شده و عمیق‌تر مسائل هویت و قدرت در جهان معاصر راهگشا خواهند بود.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در پژوهش حاضر تمامی اصول اخلاقی پژوهش رعایت شده است.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسنده مقاله تأمین شد.

مشارکت نویسندگان

تنها نویسنده مسئول مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل و نگارش بوده است.

تعارض منافع

نویسنده هیچگونه تضاد منافی را اعلام نمی‌کند...

منابع

- احمدی‌فر، رشید؛ نوربخش، ناهید (۱۴۰۳). تحلیل تعامل و رویارویی با دیگری در داریاس و لاشه‌ها بر اساس نظریه گفتگویی باختین. *نثر پژوهی/دب فارسی (فصلنامه نقد ادبی)*، ۱۵(۱)، ۵۵-۷۰. https://journals.uk.ac.ir/?_action=article&au=48467
- برواسی، اسماعیل (۱۴۰۲). واکاوی روان‌شناختی انسانیت‌زدایی در رمان بندر قلی اثر بختیار علی. *مطالعات بین‌رشته‌ای ادبیات، هنر و علوم/انسانی*، ۳(۲)، ۷۵-۱۰۰. <https://ensani.ir/fa/article/570852>
- شوهانی، علیرضا؛ حسینی، سارا (۱۴۰۰). تحلیل گفتمان انتقادی بازنمایی جنسیت در رمان غروب پروانه از بختیار علی. *متن‌پژوهی/ادبی*، ۷(۳)، ۷۰-۸۵. https://ltr.atu.ac.ir/article_10628.html
- طایفی، شیرزاد؛ رحیمی، محسن (۱۳۹۵). نقد مؤلفه‌های رئالیسم جادویی در رمان آخرین انار دنیا اثر بختیار علی. *پژوهش‌نامه ادبیات کردی*، ۸(۲)، ۴۰-۵۵. https://jokl.uok.ac.ir/article_48354.html
- عبداللهیان، سمیه؛ و عبدی، هیوا (۱۳۹۹). تحلیل رمان آخرین انار دنیا اثر بختیار علی: خوانشی ساخت‌گرایانه از منظر لوسین گلدمن. *پژوهش‌نامه ادبیات کردی*، ۱۲(۳)، ۴۵-۶۰. https://journals.uok.ac.ir/article_61546.html
- علی، ب. (۱۹۹۸). *ثیواری په‌روانه [غروب پروانه]*. سلیمانیه: انتشارات سهردهم.
- علی، ب. (۲۰۰۲). *دواهمین ههناری دونیا [آخرین انار دنیا]*. سلیمانیه: انتشارات سهردهم.
- علی، ب. (۲۰۰۶). *شاری مؤسیقاره سپیه‌کان [شهر نوازندگان سفید]*. سلیمانیه: انتشارات سهردهم.
- کاظمی، بهار؛ و قوامی، بدریه (۱۴۰۳). *طبل حلبی در شهر موسیقیدان‌های سپید: تحلیل بینامتنی رمان شهر موسیقیدان‌های سپید اثر بختیار علی و رمان طبل حلبی اثر گونتر گراس. پژوهش‌نامه‌ی مکتب‌های ادبی*، ۳۰(۱)، ۸۰-۹۵. https://journals.umz.ac.ir/article_5372.html

References

- Assmann, J. (2011). Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511920224>
- Bhabha, H. K. (1994). The location of culture. Routledge. <https://www.routledge.com/The-Location-of-Culture/Bhabha/p/book/9780415389556>

سینا، خسرو (۱۴۰۵). بازآفرینی هویت و مقاومت فرهنگی در روایت‌های نمادین بختیار علی: گذار از تاریخ استعماری به حافظه جمعی جایگزین. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸(۲)، ۶۳-۷۴.

- Bowers, M. A. (2004). Magic(al) realism. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203646323>
- Caruth, C. (1995). Unclaimed experience: Trauma, narrative, and history. Johns Hopkins University Press. <https://jhupbooks.press.jhu.edu/title/unclaimed-experience>
- Corbin, J., & Strauss, A. (2014). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (4th ed.). Sage Publications. <https://us.sagepub.com/en-us/nam/basics-of-qualitative-research/book235578>
- Creswell, J. W. (2013). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches (3rd ed.). Sage Publications. <https://us.sagepub.com/en-us/nam/qualitative-inquiry-and-research-design/book232962>
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2018). The Sage handbook of qualitative research (5th ed.). Sage Publications. <https://us.sagepub.com/en-us/nam/the-sage-handbook-of-qualitative-research/book246125>
- Fanon, F. (1963). The wretched of the earth (C. Farrington, Trans.). Grove Press. <https://groveatlantic.com/book/the-wretched-of-the-earth/>
- Felman, S. (1992). Trauma: Explorations in memory. Johns Hopkins University Press. <https://jhupbooks.press.jhu.edu/title/trauma>
- Foucault, M. (1986). Of other spaces. Diacritics, 16(1), 22–27. <https://doi.org/10.2307/464648>
- Gandhi, L. (2022). Postcolonial theory: A critical introduction (2nd ed.). Columbia University Press. <https://cup.columbia.edu/book/postcolonial-theory/9780231173756>
- Halbwachs, M. (1992). On collective memory (L. A. Coser, Ed. & Trans.). University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/O/bo3684673.html>
- Heidegger, M. (1971). Poetry, language, thought. Harper & Row.
- Loomba, A. (2015). Colonialism/postcolonialism (3rd ed.). Routledge. <https://www.routledge.com/ColonialismPostcolonialism/Loomba/p/book/9780415562947>
- Nietzsche, F. (1887). On the genealogy of morality (K. Ansell-Pearson, Ed., C. Diethe, Trans.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614422>
- Rancière, J. (2004). The politics of aesthetics: The distribution of the sensible (G. Rockhill, Trans.). Continuum. <https://www.bloomsbury.com/us/the-politics-of-aesthetics-9780826456021/>
- Ricœur, P. (1984). Time and narrative, Volume 1 (K. McLaughlin & D. Pellauer, Trans.). University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/T/bo3777727.html>
- Said, E. W. (1978). Orientalism. Pantheon Books.
- Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), Marxism and the interpretation of culture (pp. 271–313). University of Illinois Press. <https://www.press.uillinois.edu/books/catalog/89ysx5hp9780252018251.html>
- Spivak, G. C. (1999). Critique of postcolonial reason: Toward a history of the vanishing present. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvjsf541>
- Van Zyl, P. (2000). Justice without punishment: Guaranteeing human rights in transitional societies. In C. Villa-Vicencio & W. Verwoerd (Eds.), Looking back, reaching forward: Reflections on the Truth and Reconciliation Commission of South Africa. University of Cape Town Press. <https://uctpress.bookslive.co.za/blog/2008/02/07/looking-back-reaching-forward/>
- Weaver, J. (2024). Magical realism and postcolonial narratives: Reimagining history. Palgrave Macmillan. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-99200-1>
- Wilmsen, D. (2019). Qualitative content analysis in practice. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315177800>
- Zamora, L. P., & Faris, W. B. (Eds.). (2019). Magical realism: Theory, history, community. Duke University Press. <https://read.dukeupress.edu/books/book/2673/Magical-Realism>
- Ali, B. (1997). *The death of the only son*. Stockholm, Sweden.
 - Ali, B. (2017). *Jameed Khan's uncle who always walks with a cane*. Khani.
- Ali, B. (2017). *The last pomegranate of the world*. Khani.
- Ali, B. (2017). *The city of white musicians*. Khani.
- Ali, B. (2017). *The sunset of butterflies*. Khani.